***The Papacy and the Czech Lands. A History of Mutual Relations*, ed. Tomáš Černušák,
Biblioteca dell'Istituto Storico Ceco di Roma/
Institute of History,
Rome–Prague 2016, ss. 382**

Książka zatytułowana *The Papacy and the Czech Lands. A History of Mutual Relations* jest wynikiem prac zespołu czeskich naukowców w następującym składzie: Tomáš Černušák, Jaroslav Pánek, Josef Žemlička, Zdeňka Hledíková, Antonín Kalous, Tomáš Parma, Jitka Jonová, Jaroslav Šebek. Celem badań, których efektem jest recenzowana publikacja, było poszerzenie stanu wiedzy, poprzez uwzględnienie w szerszym kontekście źródeł dotychczas pomijanych lub marginalizowanych. Praca jest podzielona na dziewięć rozdziałów. Każdy z nich poświęcony został innemu okresowi z dziejów relacji Papiestwa z ziemiami czeskimi. Uzupełnieniem rozważań jest wybór najważniejszych pozycji bibliograficznych do każdego z rozdziałów („Selected Bibliography” s. 315–356), krótkie podsumowanie całej pracy, którego dokonał Tomáš Černušák („Conclusion”, s. 309–314), przetłumaczone także na język włoski („Riassunto”, s. 357–360), notki biograficzne o każdym z autorów („Authors”, s. 361–362) oraz indeks („Index”, s. 363–382).

W pierwszym rozdziale („Relations between the Papacy and the Czech Lands as a Research Subject” s. 13–26) Jaroslav Pánek podjął się przedstawienia problematyki, której poświęcona jest książka, jako problemu naukowego. Zreferował historię badań (także tych dotyczących relacji bilateralnych Papiestwa i innych regionów) oraz wskazał wyzwania, z jakimi współcześnie muszą zmierzyć się historycy chcący zgłębiać tę tematykę.

Pierwszy okres relacji między ziemiami czeskimi a Papiestwem przybliży czytelnikowi Josef Žemlička („The Czech Lands and the Papacy in the Early Middle Ages”, s. 27–60). Autor, dość ogólnie, przedstawia tło historyczne wczesnośredniowiecznej Europy, uwzględniając chrystianizację plemion frankijskich. Za punkt wyjścia dla historii wzajemnych relacji przyjmuje styczeń 845 r., kiedy to miało dojść do chrztu 14 książąt czeskich. Następnie naukowiec opisuje działalność misyjną na terenie Rzeszy Wielkomorawskiej bawarskich i greckich misjonarzy oraz Cyryla i Metodego. Część rozważań dotyczącą najwcześniejszych dziejów chrześcijaństwa w Czechach, kończy opisem działalności św. Wojciecha oraz rządów Bolesława II (poł. XI w.). Kolejny fragment autor poświęca sytuacji władztwa Przemyślidów w sporach między papieżem i cesarzem o prymat nad światem chrześcijańskim. Na uwagę zasługuje także to, że J. Žemlička uwzględnia udział Czechów w krucjatach, włączając ich pielgrzymki do Ziemi Świętej w historię wzajemnych relacji Papiestwa i władztwa Przemyślidów. Na tych wydarzeniach autor kończy swoją narrację.

Dalszych rozważań, aż po późne średniowiecze, podejmuje się Zdeňka Hledíková („Papacy of the High and Late Middle Ages and the Czech Kingdom (1198–1417)”, s. 61–114). Autorka wskazuje na wzrost znaczenia Papiestwa w XIII–XV w., a swój wywód rozpoczyna od opisu panowania Innocentego III., które m.in. ze względu na uzyskaną wówczas przez Czechy koronę, uznaje za przełomowe. Przybliża ona również działalność czeskich duchownych uczestniczących w soborach laterańskich, uwzględniając wpływ tychże zgromadzeń na władztwo Przemyślidów. Następnie, jako istotne dla Czech, charakteryzuje panowanie Grzegorza IX, po czym podejmuje temat wypraw chrystianizacyjnych Przemysła II na tereny Litwy i Prus oraz udział Czechów w krucjatach na Bliskim Wschodzie. Uczona przybliża również okres tzw. niewoli awiniońskiej i panowanie dwóch pierwszych władców z dynastii Luksemburgów. Po obszernym przybliżeniu sytuacji związanej ze zmianą siedziby głowy Kościoła, opisuje ona bezpośrednie kontakty Czechów z papieżem w trakcie pobytu w Awinionie oraz działalność inkwizycji papieskiej na ziemiach czeskich. Za kolejny istotny etap autorka uznaje panowanie Karola IV, kiedy to ustanowiona została stała komunikacja z Papiestwem, a stolicę Cesarstwa przeniesiono do Pragi, gdzie powstał także pierwszy czeski uniwersytet. Rozważania autorki kończy okres panowania Wacława IV, próba przywrócenia Rzymu papieżowi, Wielka Schizma oraz jej konsekwencje w postaci powstania ruchu husyckiego.

Kolejny, krótki, lecz burzliwy okres w dziejach czeskich, zdominowany przez husytyzm przybliży czytelnikom Antonín Kalous („The Papacy and the Czech Lands between Reform and Reformation (1417–1526)”, s. 115–146). Wskazuje

on na pierwszą połowę XV w. jako kluczową dla dalszych relacji Papiestwa i Czech. Autor opisuje wydarzenia w Kurii Rzymskiej aż do wyboru papieża Marcina V, który następnie zaangażował się w zwalczanie husytów, nakładając interdykt na Pragę oraz wspierając pierwszą krucjatę przeciwko czeskim heretykom. Uczony relacjonuje wojny husyckie, nie skupiając się jednak na aspektach militarnych, a zwracając uwagę na kwestie związane z Kościołem i Papiestwem oraz prezentując próby podjęcia rozmów dyplomatycznych między zwaśnionymi stronami. Następnie A. Kallous przybliży problemy, z jakimi u schyłku XV w. zetknęły się będące wówczas pod panowaniem czeskim diecezje: praska, wrocławska i ołomuniecka. Okres, któremu poświęcony został ten rozdział, zamykają rozważania dotyczące odnowienia i umocnienia władzy papieskiej oraz rozpoczęcia reformacji niemieckiej.

Kolejną część książki, poświęconą czasom reformacji i konfesjonalizacji, napisał Tomáš Černušák („Relations of the Apostolic See to the Czech Lands during the Reformation and Confesionalisation (1526–1620)”, s. 147–184). Autor omawia w nim plan religijny Ferdynada I Habsburga, realizowany przy wsparciu Papiestwa. Charakteryzuje wyzwania, powstałe pod wpływem zmian społecznych i ekonomicznych, którym sprostać musiała Stolica Apostolska u progu nowożytności. Obok powołania stałej armii, modernizacji systemu podatkowego czy dyplomacji należało do niej także unormowanie relacji katolików z protestantami – w tym również utrakwistami, których wyznanie zostało zalegalizowane właśnie za rządów Ferdynanda I. Następnie opisane zostały początki konfesjonalizacji Czech po soborze w Trencie, a także osobiste kontakty duchownych czeskich i papieskich.

Lata 1620–1740 przybliżył czytelnikowi Tomáš Parma („The Papacy and State Recatolicisation of the Czech Lands (1620–1740)”, s. 185–208). Za punkt zwrotny uznał on klęskę białogórską, po której nastąpić mogła rekatolizacja ziem czeskich. Uczony wskazał także na wzrost znaczenia Papiestwa w tym okresie, w szczególności po pokoju westfalskim (1648 r.). T. Parma skupił się również na sztuce pierwszej połowy XVII w., podkreślając zacieśniającą się współpracę czeskich i włoskich artystów w obszarze sztuki barokowej. Kolejną część rozdziału autor poświęcił panowaniu Leopolda I i Józefa I. Panowanie pierwszego z tych władców opisał jako okres zażyłej współpracy. Kandydatura Leopolda do tronu cesarskiego była poparta przez papieża Aleksandra VII, podobnie jak późniejsza wojna z Turcją. Zmiana na tronie, zarówno papieskim jak i cesarskim, przedstawiona została jako znaczne pogorszenie się wzajemnych relacji. Kolejny etap – panowanie Karola VI – opisany został jako stabilizacja wzajemnych stosunków, w trakcie której podjęte zostały próby rekatolizacji Czech, a status świętego uzyskał Jan Nepomucen.

Autorem kolejnego rozdziału („The Papacy and the Application of Josephinism Reforms in Central Europe (1740–1804)”, s. 209–232) jest Tomáš Parma. Skupił on swoją uwagę na okresie, w którym ziemie czeskie znajdowały się pod władzą absolutystycznej monarchii oświeconej Habsburgów. Opisując erę wczesnego józefinizmu za rządów Marii Teresy (1740–1780), zwrócił uwagę na poparcie, jakie władczyni otrzymała od Benedykta XIV oraz osobiste relacje tego papieża z rodem Habsburgów. Naukowiec przybliżył na tle zamieszek wojennych pierwszej połowy XVIII w. sytuację Kościoła i duchownych czeskich, aby następnie przedstawić inspirowane jansenizmem reformy Marii Teresy oraz sposób, w jaki odnosili się do nich kolejni papieże. Autor zwrócił także uwagę na duże znaczenie kulturowe Rzymu w tym okresie, pokrótce charakteryzując ówczesną sztukę. Następnie opisane zostały czasy panowania Józefa II, reformy tego władcy oraz oddźwięk, jaki wywołały one w Stolicy Apostolskiej. Autor przybliżył również działalność nuncjuszy papieskich oraz ich relacje z monarchią habsburską, a w dalszych rozważaniach omówił pobyt papieża Piusa VI na obszarze imperium Józefa II oraz spotkania i dyskusje obu władców. Czasy dojrzałego józefinizmu Tomáš Parma przedstawił jako kryzys relacji Papiestwa i Cesarstwa, w trakcie którego wystąpiło nawet ryzyko otwartego konfliktu oraz schizmy. Rozdział zakończony został opisem działań następców Józefa II: Leopolda II (1790–1792), który zniósł większość reform poprzednika, najbardziej uderzających w Stolicę Apostolską oraz Franciszka II (1792–1835), odrestaurowującego część klasztorów oraz przywracającego granice diecezji czeskich. Momentem zwrotnym w historii relacji była elekcja papieża Piusa VII, który skupił swoją politykę zagraniczną na napoleońskiej Francji.

Ostatnie stulecie panowania Habsburgów („Bohemia and Moravia between Vienna and Rome in the Last Century of the Habsburg Monarchy [1804–1918]”, s. 233–266) przybliżyła czytelnikom Jitka Jonová. Swoje rozważania badaczka rozpoczęła od pierwszej połowy XIX w., kiedy to kontynuowane były reformy w duchu józefinizmu. Autorka opisała również kontakty Habsburgów z kurią rzymską, a także spotkania cesarza Franciszka I z ówczesnym papieżem, Piusem VII w 1819 r. Za wydarzenia przełomowe uznała ona wybór w 1846 r. liberalnego Piusa IX na tron papieski oraz o dwa lata późniejszą wiosnę ludów. Umożliwiły one Franciszkowi Józefowi I m.in. wprowadzenie reform neoabsolutystycznych, zwiększenie nadzoru nad szkolnictwem czy zmianę polityki wobec Kościoła. Następnie uczona odniosła się do pontyfikatu Piusa IX i soboru watykańskiego pierwszego. Opisane zostały także reakcje duchowieństwa czeskiego na postanowienia soboru oraz Papiestwa na wprowadzenie dualistycznej Monarchii Austro-Węgierskiej. Kolejnym, przybli-

żanym przez autorkę okresem było panowanie Leona XIII, który zasłynął intensyfikacją zainteresowań Słowianami, poprzez kładzenie nacisku na dziedzictwo Cyryla i Metodego. W dalszych podrozdziałach uczona skupiła się na edukacji duchownych i formowaniu się nowych elit kościelnych, próbach ustanowienia niezależnego biskupstwa niemieckiego na ziemiach czeskich oraz problematyce związanej z wolną elekcją w arcybiskupstwie ołomunieckim. Dla kolejnego okresu podporządkowanego pontyfikatowi Piusa X i Benedykta XV, autorka za węzłowe problemy uznała te związane z czeskim modernizmem katolickim oraz komplikacjami wynikłymi przez niejasne prawa do mianowania biskupów Kohn. Długi wiek XIX kończy się w rozważaniach uczonej wraz ze schyłkiem pierwszej wojny światowej i pojawieniem się na mapach niezależnej Republiki Czechosłowackiej.

Ostatni rozdział, który napisał Jaroslav Šebek, poświęcony został czasom po 1918 r. („The Czech Lands and the Vatican after 1918”, s. 268–307). Autor wskazał, z jakimi problemami musiało borykać się młode państwo czechosłowackie w okresie międzywojennym, kiedy przeważać zaczęły tendencje antyklerykalne. Następnie naukowiec zwrócił uwagę na kwestie polityczne i społeczne, uwzględniając także nowy kierunek polityki papieskiej Benedykta XV – skupienie się wyłącznie na zbawieniu dusz – czy napięcia między czeskimi reformistami, a przedstawicielami Watykanu. Relacje zmieniły się za pontyfikatu Piusa XI, którego polityka była o wiele bardziej agresywna. Najważniejsze spory tego okresu toczyły się wokół kwestii nominacji biskupów oraz dziedzictwa Jana Husa. Za moment zwrotny w dziejach wzajemnych relacji autor uznał aneksję ziem czeskich przez III Rzeszę oraz elekcję nowego papieża Piusa XII. Czasy drugiej wojny światowej uczony opisał dość krótko, ze względu na ograniczone możliwości Papiestwa. Skupił się on na kontaktach Watykanu z faszystowską Słowacją, rozgrywce o arcybiskupstwo praskie oraz próbach nawiązania relacji dyplomatycznych z czechosłowackim rządem w Londynie. Następnie, J. Šebek opisał odnowienie kontaktów z Czechosłowacją po zakończeniu wojny, wzrost znaczenia duchowieństwa w społeczeństwie czeskim i debatę nad wyrokiem skazującym księdza Jozefa Tiso. Znaczna część rozdziału poświęcona została okresowi, w którym ziemie czeskie znajdowały się pod rządami komunistycznymi. Opisane zostały działania antykościelne, w tym także represje wymierzone w osoby duchownych oraz półlegalna działalność Kościoła, autoryzowana przez Watykan. Za istotne wydarzenie autor uznał pontyfikat Jana XXIII, w czasie którego podjęte zostały próby ustanowienia relacji dyplomatycznych z państwami tzw. bloku komunistycznego oraz obrady drugiego soboru watykańskiego. Momentem przełomowym była jednak elekcja Jana Pawła II, który odwoływał się bezpośrednio do praw człowieka i wolno-

ści wyznania. Badacz przybliżył również znaczenie uroczystości upamiętniających Cyryla i Metodego oraz debatę związaną z kanonizacją Agnieszki Czeskiej. Ostatnie fragmenty J. Šebek poświęcił prezydenturze Václava Havla, w trakcie której doszło do wizyty papieża w Czechach, a także oficjalnego ustanowienia wzajemnych relacji dyplomatycznych. W tym okresie doszło również do dyskusji nad znaczeniem Jana Husa dla Kościoła oraz kanonizacją katolickiego duchownego z siedemnastowiecznych Moraw, Jana Sarkandera. Za najistotniejsze elementy pontyfikatu kolejnego papieża, Benedykta XVI, autor uznał spotkania z czeskimi intelektualistami, które doprowadziły do dialogu świata religii i nauki. Narrację skończył na wstąpieniu na tron piotrowy papieża Franciszka.

Niniejsza praca zasługuje na uwagę ze względu na samą próbę komplementarnego ujęcia relacji ziemskich z Papieństwem. Jednocześnie jednak skondensowanie wydarzeń, obejmujących całe tysiąclecie na niespełna 400 stronach, może budzić obawy związane ze zbyt pobieżnym ujęciem tematu. Docenić należy także sam fakt, iż praca została wydana w języku angielskim, co umożliwia zapoznanie się z tematem czytelnikom zachodnioeuropejskim. Choć nie sposób odmówić rozprawie naukowego charakteru (pewnym mankamentem może być jednak brak przypisów), to napisana została w przystępny, niehermetyczny sposób, co sprawia, że potencjalnie sięgnąć po nią mogą także pasjonaci tematu.

mgr ZIEMOWIT KRASKA
Instytut Historii
Wydział Historyczny
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
ul. Umultowska 89d
61-614 Poznań
ziemowit.kraska@o2.pl